

Schiller, Joanna

"Zur Geschichte der fortschrittlichen Pädagogik in Polen : von den Anfängen bis zur Befreiung vom Faschismus : aus Schriften und Dokumenten",
ausgewählt und eingeleitet von
Wincenty Okoń, Berlin 1984 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 29, 223-226

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dnych, ograniczając się do zarysowania rozwoju podstawowych problemów edukacyjnych w ich dynamice dziejowej, albo gdyby swą książkę poważnie rozszerzył, pogłębiając interpretację i kontekst tak historyczny, jak edukacyjny.

Uwagi powyższe można zastosować do większości tak licznych u nas małych syntez, podręczników i skryptów. Problem jest tym poważniejszy, że z reguły opierają się one na dużych syntezach, a te z kolei są już nieraz zdezaktualizowane — zwłaszcza w zakresie dziejów powszechnych wychowania. W

przemian i ułatwiają percepcję. Tego rodzaju zabieg byłby np. bardzo pożądany przy omawianiu problemów oświatowych w Polsce Ludowej.

ciągu ostatnich dwudziestu lat badania nad historią wychowania rozwinęły się i w zakresie terytorialnym (to jest terytoriów, których dzieje edukacji włącza się do kompendiów historii wychowania), i problemowym. Rozszerzyły się i pogłębiły zwłaszcza badania nad wiekami XIX i XX. Każdy, kto chce pisać mniejszą lub obszerniejszą syntezę historii wychowania, musi w tej chwili sięgać do nowej literatury obcej, pod groźbą utrwalania błędów lub nienadążania za postępem wiedzy w naszej dyscyplinie. Niezbyt szczęśliwie dokonany skrót ze zdezaktualizowanej już syntezy to ogromna szkoda dla naszych aktualnych i potencjalnych czytelników, których przecież stale będzie przybywać.

Kalina Bartnicka

ZUR GESCHICHTE DER FORTSCHRITTLICHEN PÄDAGOGIK IN POLEN. Von Anfängen bis zur Befreiung vom Faschismus. Aus Schriften und Dokumenten ausgewählt und eingeleitet von Wincenty Okoń, Berlin 1984, Volk und Wissen, ss. 334.

W 1984 r. nakładem berlińskiego wydawnictwa Volk und Wissen ukazała się praca, której polski tytuł brzmi *Z historii postępowej pedagogiki w Polsce, od jej początków do wyzwolenia spod okupacji hitlerowskiej*. Stanowi ona wybór dokumentów i pism pedagogicznych, sporządzony dla niemieckiego czytelnika przez pedagoga Wincentego Okonia. Celem tak skonstruowanej pracy, jak pisze w krótkim wstępie Karl-Heinz Günther, jest zaznajomienie pedagogów Niemieckiej Republiki Demokratycznej z bogatym dorobkiem polskiej myśli pedagogicznej, z tradycjami oświatowymi i wychowawczymi, a tym samym przybliżenie osiągnąć polskiej kultury. Jest ona także kolejnym przykładem naukowej współpracy historyków Folski i NRD i wzajemnego zainteresowania swoją przeszłością i tradycjami kulturalnymi.

Wydaje się, iż przed Autorem niniejszego wyboru stało dość trudne zadanie. Olbrzymi obszar czasowy, od XIV do XX w., bogactwo polskiego piś-

miennictwa oświatowego i ze sprawami wychowania związanego, konieczność ukazania dokumentów najbardziej reprezentatywnych dla polskiej myśli pedagogicznej poszczególnych okresów, wreszcie wymóg przejrzystej konstrukcji, takiej, by poszczególne elementy wiązały się z sobą w logiczną całość dziejową, bo przecież praca skierowana jest do czytelnika mało zorientowanego w zawiłych losach polskiego narodu — wszystkie te problemy miał do pokonania Wincenty Okoń.

Podstawowym kryterium doboru materiału, na co wskazuje użyte w tytule określenie *fortschrittlich* (postępowy), jest jego nowatorski charakter. Są to więc dokumenty wprowadzające nowy stan rzeczy w dziedzinie polityki czy praktyki oświatowej, wypowiedzi krytyczne w stosunku do istniejących form oświatowych i wychowawczych, wreszcie postulaty zmian i udoskonalień, nie istniejących w polskiej pedagogice, a koniecznych z uwagi na postępujący rozwój społeczeństwa.

Zasadniczą treść tomu poprzedza wprowadzenie pióra Wincentego Okonia, stanowiące krótki, lecz jasny i klarowny rys historyczny polskiej oświaty i myśli pedagogicznej, które znakomicie przygotowuje nawet najbardziej nie zorientowanego czytelnika do percepcji prezentowanego materiału. Od renesansu poczynając, poprzez oświecenie, czas zaborów, do okresu międzywojennego i okupacji hitlerowskiej, Autor, uwzględniając realia polityczne i społeczne, ukazuje istniejącą praktykę szkolną i na tym tle charakteryzuje kierunki rozwoju i przemian polskiej myśli pedagogicznej. Najwięcej uwagi w swym wprowadzeniu poświęcił On omówieniu sylwetek tych myślicieli i pedagogów, których pisma i wypowiedzi znalazły się na kartach wyboru, a których wszechstronna działalność i wkład w ogólny dorobek naukowy i umysłowy wykracza daleko poza ramy nakreślone przez niniejsze wydawnictwo. Wstęp opatrzone jest licznymi odsyłaczami do literatury przedmiotu, której szczegółowy wykaz znajduje się na końcu książki. Uzupełnieniem wprowadzenia jest zestawiony chronologicznie spis najważniejszych faktów z historii polskiej pedagogiki. Podano tu daty powstania najistotniejszych instytucji oświatowych, wydania sztandarowych dzieł literatury pedagogicznej i przełomowych wydań dla polskiej oświaty.

Zaprezentowany niemieckiemu czytelnikowi materiał źródłowy podzielony został przez Autora na cztery części. Część pierwsza obejmuje okres od XIV do XVI w., część druga wiek XVII i XVIII, trzecia — wiek XIX i wreszcie czwarta — pierwszą połowę wieku XX (do 1945 r.).

Wybór otwiera dyplom fundacyjny Kazimierza Wielkiego z roku 1364, powołujący do życia Uniwersytet Krakowski, pierwszy uniwersytet na ziemiach polskich i obok Uniwersytetu Karola w Pradze jeden z najstarszych w Europie Środkowej. Dalej znajduje się krótki wstęp Mikołaja Kopernika do jego dzieła *O obrotach sfer niebieskich*, w którym wielki uczyony przedstawia swój

pogląd na znaczenie nauki, szczególnie astronomii i matematyki, w rozwoju duchowym człowieka. Dzieła dwóch wybitnych humanistów — Andrzeja Frycza Modrzewskiego i Szymona Marycjusza — reprezentują w niniejszym wyborze fragmenty księgi *O szkole* z traktatu Modrzewskiego *O naprawie Rzeczypospolitej* i Marycjusza *O szkołach czyli akademiach ksiąg dwoje*. Ostatnie dwa dokumenty części pierwszej obrazują kształtowanie się szkolnictwa różnowerczego, jego założenia programowe i w związku z ich rozwojem powstawanie silnej opozycji wobec szkół jezuickich. Są to: apel Piotra Statoriusa skierowany do polskiej szlachty protestanckiej w sprawie założenia gimnazjum pińczowskiego oraz, jako przykład opozycji wobec szkół jezuickich, fragment pamiętnika Józefa Żywickiego, wychowanka jednego z jezuickich kolegiów, zawierający ostrą krytykę programu i metod nauczania w tej szkole.

Część drugą otwierają wypowiedzi dwóch wybitnych reformatorów polskiego szkolnictwa: Stanisława Konarskiego i Hugona Kołłątaja. Myśl wychowawczą Konarskiego obrazują fragmenty mowy, jaką wygłosił 21 września 1754 r. przy okazji otwarcia nowej siedziby Collegium Nobilium, Kołłątaja — wyjątki z jego dzieła *Stan oświecenia w Polsce*. Następnie znajduje się kilka dokumentów poświęconych powstaniu, działalności i znaczeniu Komisji Edukacji Narodowej oraz fragmenty dzieła jednego z jej najaktywniejszych działaczy — Grzegorza Piramowicza — *Powinności nauczyciela*, wydanego w 1787 r.

Prekursorem idei wychowania fizycznego dzieci był na gruncie polskim wybitny uczyony, chemik, biolog i lekarz, Jędrzej Śniadecki. W swej pracy *O fizycznym wychowaniu dzieci* wskazuje, jak wielkie jest znaczenie tego wychowania dla pełnego rozwoju człowieka. Fragmenty tej pracy stanowią kolejną pozycję w niniejszym wyborze. Dwa ostatnie teksty z niewiadomych przyczyn znalazły się w drugiej części wyboru, poświęconej wiekom XVII i XVIII.

Przyjmując chronologiczny podział materiału należałoby chyba przestrzegać go konsekwentnie i zarówno fragmenty *Pamiętki po dobrej matce* Klementyny Tańskiej-Hoffmanowej, propagatorki nowej koncepcji kształcenia dziewcząt, jak i wyjątki *Chowanny czyli systemu pedagogiki narodowej* Bronisława Ferdynanda Trentowskiego powinny znaleźć się w części trzeciej, obejmującej wiek XIX. Szczególnie myśl Trentowskiego, tak filozoficzna, jak i pedagogiczna, głęboko związana jest z dziewiętnastowiecznymi realiami i prądami umysłowymi.

Część trzecia, opatrzona tytułem „Wiek XIX”, obejmuje tylko jego ostatnie lata, co sprawia wrażenie, jakby nic istotnego nie działo się w polskiej pedagogice w pierwszej połowie wieku. Jest to również część bardzo krótka, prezentująca zaledwie trzy dokumenty: *Odezwę Proletariatu* z 1882 r., zawierającą jego polityczny i oświatowy program, fragmenty pracy Jana Władysława Dawida z 1912 r. *O duszy nauczycielstwa* oraz pierwszą część broszury Stanisława Karpowicza *Jakiej potrzeba nam szkoły* z 1905 r.

I wreszcie część czwarta, ukazująca dzieje polskiej myśli pedagogicznej w okresie międzywojennym i w czasie wojny, reprezentowana w sposób najbogatszy, a więc najpełniejszy. Otwierają ją fragmenty broszury Władysławy Weychert-Szymanowskiej, stanowiącej przyczynek do dyskusji, jakie miały miejsce po odzyskaniu niepodległości, o kształcie i istocie wychowania narodowego. W tym nurcie dyskusji o strukturze i organizacji polskiej szkoły mieszczą się fragmenty pracy Antoniego Bolesława Dobrowolskiego *Zagadnienia szkoły powszechnej jako zasadnicze zagadnienie naszej cywilizacji*. Dotyczą one propagowanego przez Dobrowolskiego modelu 10-letniego gimnazjum ogólnokształcącego. Dalej znajdują się wyjątki pracy Henryka Rowida *Szkoła twórcza. Podstawy teoretyczne i drogi urzeczywistnienia nowej szkoły* i Władysława Spasowskiego *Wyzwolenie człowieka w świetle filozofii, socjologii pra-*

cy i wychowania ludzkości. Ta ostatnia propaguje ideę Spasowskiego „szkoły pracy twórczej”, gdzie kształcenie powiązane jest z pracą produkcyjną. Następnie umieścił Autor głos Mariana Falskiego, zajmującego się problemami ustroju szkolnego, w broszurze „Walczy o szkołę”, poświęconej problemom polityki oświatowej obecnej i przyszłej. Kolejne teksty to wypowiedź znakomitego filozofa Tadeusza Kotarbińskiego, skierowana przeciw obowiązującym lekcjom religii w polskich szkołach. Temu samemu problemowi poświęcony jest cytowany fragment pracy Łukasza Kurdybachy *Z historii walki o szkołę świecką*. Myśl twórczyni szkoły pedagogiki społecznej Heleny Radlińskiej reprezentują w wyborze fragmenty pracy *Stosunek wychowawcy do środowiska społecznego*, a poświęcone problemom procesu socjalizacji młodzieży.

Na okres dwudziestolecia międzywojennego przypada bujny rozwój socjologii wychowania, dyscypliny mającej wielu reprezentantów, których osiągnięcia naukowe mają światowe znaczenie. Szandarową postacią jest tu znakomity socjolog Florian Znaniecki, twórca pracy *Socjologia wychowania*, która należy do pierwszych w świecie dzieł poświęconych temu zagadnieniu. W omawianym wyborze znajdują się również fragmenty wstępu do tej pracy i wyjątki z pierwszego tomu.

Wybitnym reprezentantem tzw. pedagogiki kultury jest Bogdan Nawroczyński. Szczególnie znaczącą jego pracą są *Zasady nauczania*, wydane w 1930 r., wielokrotnie wznawiane i mające znaczący wpływ na wiedzę pedagogiczną polskich nauczycieli. Cytowane fragmenty z tej pracy dotyczą koncepcji ideału wychowawczego. Okres międzywojenny zamykają wyjątki pracy *Prawo dziecka do szacunku* Janusza Korczaka, twórcy oryginalnego systemu wychowawczego w zakładach dla sierot, oraz — jako swoiste podsumowanie — uchwały IV Kongresu Pedagogicznego, który odbył się w Warszawie w maju 1939 r., a więc tuż przed wybuchem wojny. Losy polskiej oświaty w okresie wojny ukazują

obszerne fragmenty pracy Józefa Kra-suskiego *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939—1945*. Niniejszy wybór zamykają fragmenty deklaracji programowej PPR *O co walczymy* i *Manifestu lipcowego PKWN* — w obu wyeksponowane są kwestie oświatowe.

Wydaje się, że Autor wyboru zawarł w swej pracy wszystko, co najistotniejsze i najbardziej reprezentatywne dla polskiej myśli pedagogicznej. Fragmenty dobrane są trafnie i w sposób możliwie najpełniejszy ukazują istotę poruszanych zagadnień. Każdy z dokumentów opatrzony jest krótką metryką

charakteryzującą autora, opisującą warunki powstania tekstu i jego ogólny wydźwięk.

Słowa uznania należą się tłumaczowi, Bruno Schymonowi, który miał przed sobą niełatwe zadanie przekładu tekstów pochodzących z różnych epok, a więc o różnej stylistyce i słownictwie. Myślę, że omawiany wybór stanowić będzie cenną pozycję na niemieckim rynku wydawniczym, cenną nie tylko dla profesjonalistów, ale też dla wszystkich zainteresowanych dziejami polskiej kultury.

Joanna Schiller

Zbigniew Ogonowski, *FILOZOFIA SZKOLNA W POLSCE XVII WIEKU*, Warszawa 1985, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, ss. 176.

Książki dotyczące dziejów szkół w Polsce w wieku XVII nie ukazują się często, a już większe publikacje omawiające nauczanie filozofii w szkołach w tym okresie są prawdziwą rzadkością. Dlatego z dużym zaciekawieniem bierze się do ręki estetycznie wydany tomik, którego tytuł obiecuje bardzo wiele, zwłaszcza że Autorem książki jest Zbigniew Ogonowski, zasłużony badacz dziejów filozofii wieku XVII i XVIII.

Autor nie poprzedził swych rozważań żadnym wstępem określającym charakter książki, ale już na pierwszy rzut oka czytelnik może się zorientować, że nie jest to monografia czy zbiór studiów, ale przegląd materiałowy opracowany na potrzeby dydaktyki uniwersyteckiej. Brak przypisów i indeksu osobowego, wyposażenie książki tylko w bibliografię mniemanie takie potwierdzają.

To stwierdzenie nie jest bynajmniej zarzutem. Ogonowski decydując się na taki właśnie charakter swej książki postąpił słusznie, gdyż wypełnił dotkliwą, od dawna utrzymującą się lukę w wiedzy potocznej o tzw. filozofii szkolnej, jej zakresie i rozpowszechnieniu w ówczesnych szkołach. Dostarczył nauczycielom akademickim i studentom nie-

zastąpionego kompendium wiedzy dotychczas właściwie mało uchwytej, bardzo rozproszonej w szczegółowych opracowaniach i przyczynkach.

Układ i podział treści książki Ogonowskiego bardzo pomagają zrozumieć, czym była ówczesna „filozofia szkolna” i jaka była jej rola w całości edukacji i uformowaniu człowieka wykształconego wieku XVII. W części pierwszej zamieścił ogólną charakterystykę filozofii szkolnej w Europie i jej historycznych uwarunkowań tudzież przegląd ważniejszych środowisk i ośrodków filozofii szkolnej w Polsce w wieku XVII.

W części drugiej książki Autor kolejno omówił kierunki i procesy rozwojowe filozofii szkolnej w ciągu wieku XVII w Polsce. Stwierdzenia tu zawarte są bardzo cenne i w sumie dają rzeczywisty obraz kierunków i tendencji w uprawianiu i nauczaniu filozofii szkolnej. Wyodrębnił więc Autor kontynuacje renesansowego eklektyzmu widoczne na terenie Akademii Zamojskiej, scharakteryzował arystotelizm niescholastyczny uprawiany w Gimnazjum Gdańskim przez Keckermanna i H. Nicolai, omówił działalność i dorobek przedstawicieli różnych kierunków arystotelizmu scholastycznego. Podkreślił